

ПОШИРЕННЯ СОКІЛЬСЬКОГО РУХУ НА
ТЕРЕНАХ СЛОВ'ЯНСЬКОГО СВІТУI. Передісторія виникнення сокільських об'єднань на
Закарпатті.

Друга половина XIX-го століття в духовному і культурному житті слов'янської молоді ознаменувалася зародженням сокільства. Його ідейним та духовним засновником є Мирослав Тирш, який і організував у Празі 16-го лютого 1862 року гімнастичне товариство "Сокол Празький".

Народився Мирослав Тирш 17 вересня 1832 року в Дечині в сім'ї лікарів. Складна доля спіткала його. Батько помер, коли хлопцеві було 5 років. У 1839 році померла й мати. Отже, у 7 років залишився сиротою. Вихованням малого Мирослава займався брат матері пан Кіршбаум. Навчався хлопчик спочатку у сільській школі в Тельні, що неподалік Брутиць Бориславського району Невдовзі сім'я Кіршбаумів переїхала до Праги. Там він продовжив навчання, відвідував церковну школу. Через рік поступив до Милосбранської Празької гімназії. В цей час помер опікун і його новим батьком – наставником став молодший брат по матері.

У 1848 році М. Тирш здобув середню освіту. В екзаменаційний період важко захворів і за рекомендаціями лікарів почав інтенсивно займатися гімнастичними вправами. Юнак збагнув, що стан його здоров'я значно покращився, а дух зміцнів. Здобуваючи вищу освіту, Тирш не покидав тренуватися.

Як людина освічена – очевидець загрози денационалізації не лише чеського, але й всього слов'янського населення в Чехії – розумів, що тільки національне піднесення, фізичне та духовне вдосконалення, опора на загальнолюдські цінності може зберегти культуру народу, його мову.

Чеські патріоти створювали гуртки, товариства, які прагнули донести до народу погляд на освіту, виховати мужніх борців за свої права. Одним з таких патріотів і був Мирослав Тирш. Вихованець чеської школи, займався в німецьких гуртках. Проте настав час глибокого національного усвідомлення і він висунув ідею створення чеського гімнастичного товариства. До його складу ввійшли чехи, що займалися раніше в німецьких гуртках в Празі. Доктору Мирославу Тиршові виповнилось

невдовзі 30 років, коли створив найпотужнішу у світі національно-ідейну організацію молоді [1].

Мирослав Тирш був ідейним провідником "Сокола Празького". Він активно займався також впорядкуванням технічного забезпечення виховно-тренувального процесу соколів. На зборах керівників 13 травня 1863 року був обраний начальником "Сокола Празького". Великого значення окрім гімнастичної діяльності товариства Тирш надавав вихованню сокільського братства. У його соціально-педагогічній практиці поєднувалося духовне і фізичне виховання. Про соціальні интенції М. Тирша засвідчує сама його життєтворчість. Він не тільки ідейно обґрунтував основні положення розвитку сокільського руху, але й зумів успішно втілити їх у практику. В статті присвяченій М. Тиршу і М. Пирогову, професор С. Острогорський писав: "Геніально було те, що він створив сокільство як братство, як лицарський орден, спаяний єднанням і двецинильною дугою. Що основою цього братства є робота кожного члена над собою (самовиховання – виділено нами М.Б.), перевиховання кожного в тому дусі, як провідував Тирш у своїх працях, своїх гаслах" [2].

Журнал "Сокільство" з нагоди 75-річного ювілею поширення сокільського руху помістив матеріали, в яких йдеться, що "в основу сокільської діяльності Тирш заклав утвердження і розвиток у соколів національної свідомості". Тирш заповідав слов'янським народам обрати той шлях, який пройшов чеський народ – духовне і фізичне утвердження за допомогою сокільства. "Як дітей вчить рідній мові їхня мати, – наголошується далі в тексті матеріалів, – так у рідному сокільстві соколи навчаються любити і поважати свою національність". Дух сокільства заповнив прогресивну інтелігенцію, весь народ. Перший виступ "Сокола Празького" відбувся 1-го червня 1862 року [3]. День, коли братству вручили прапор. У 1871 році М. Тирш заслужив журнал "Сокол", який зіграв значну роль у поширенні сокільства.

Про єдність соколів і значення сокільського руху в одному з сокільських видань говорилося: "Відірвіть дві половини сокільського життя (тілесну і духовну) одну від одної і вони стануть безсилим. З'єднайте їх міцно разом і Ви одержите велику, міцну, згуртовану національну організацію, яка вже має історичні заслуги і ще буде мати" [4].

Сокільські ідеї знайшли своє відлуння в серцях чехів та багатьох інших слов'янських народів – українців, поляків, росіян, словаків, білорусів. Так, як зерно падає в благодатну

землю і дає врожай, так і ідеї соціалізму, впавши на національний ґрунт слов'янства дали свої паростки.

2. Передумови зародження та становлення соціального руху на Закарпатті.

Зародження "Сокола Празького" мало суспільну значущість. Повернемося думкою до історичного минулого Чехії. В той період Чехія знаходилася під владою Австро-Угорщини (як і Закарпаття). Саме тому поява такого молодіжного товариства сприяла піднесенню національної свідомості та самосвідомості слов'янських народів, в тому числі українців-закарпатців.

Гуманістично спрямована обґрунтованість ідейно-теоретичної та практичної бази діяльності "Сокола Празького", ідея миротворчості, що пронизувала його, імпонували слов'янам та прискорювали адаптацію Братства у різних на той час соціумах.

Утвердження "Сокола Празького" на теренах Чехії сприяло його швидкому поширенню на слов'янських землях. Так, у 1907 році утворився польський "Сокол". У 1910 році російський уряд схвалив Статут чотирьох сокольських організацій, заснованих у Петербурзі, Москві, Одесі і Тифлісі. В 1912 році Російська сокольська організація нараховувала вже 50 едот. Зародження українського гуманістичного товариства у Львові розпочалося 17 липня 1892 року, в Народному домі якого відбулися установчі збори українських руховиків. Становленням можна вважати дату 11 лютого 1894 року, коли на підставі статуту, підтвердженого Міністерством внутрішніх справ рішенням від 26.07.1893 року, відбулося перше зібрання товариства "Сокол". Почалася повсякденна праця над національною системою духовного і національного виховання.

Авторитет Мирослава Тирші – фундатора і провідника соціалізму в колах інтелігенції та серед чеського народу постійно зростає, а з ним зростає й соціалізм.

Географічне розташування Закарпаття, відстань якого до Праги складає у просторовому вимірі всього 610 км., дозволяло її легко подолати. Сам розвиток історичних подій наблизив українських закарпатців до "Сокола Празького". Адже Закарпаття з 1919 до 1939 року входило безпосередньо до складу Чехословацької Республіки і тим самим забезпечувало закарпатцям вільне пересування по країні, вступ молоді до громадсько-культурних організацій, партій.

Демографічна полігамія, притаманна Закарпаттю створила волюнтаристичне середовище, в якому зростало юнацтво краю. Уширилися різноманітні дитячі та молодіжні організації. Це чинилося, що закарпатці не відчували перепон в мовленнєвій чи іншій комунікації. Майже все населення краю спілкувалося чеською мовою.

Студіювання закарпатської молоді в освітніх закладах Праги створювало поле для її активного громадського та духовно-творчого зростання. Багато студентів з Празького товариства "Возрождение" брали участь також у творчих справах "Сокола Празького".

Відчуття потреби молодих закарпатців у духовній самореалізації та фізичному самовдосконаленні також спонукали до утворення сокольських гнізд, відділів.

У той час як у Чехії, Галичині, Росії, Україні сокольський рух поширювався, на Закарпатті про нього лише говорили.

Така ситуація зумовлювалася тим, що до початку першої світової війни Закарпаття належало до складу Австро-Угорської імперії. Слов'янський рух, та всі інші добрі починання зустрічали опір угорської влади. Маджаризація охоплювала всі верстви населення. Лише після закінчення першої світової війни, коли Закарпаття згідно з Сен-Жерменським договором увійшло до складу Чехо-Словацької Республіки, розпочалося становлення соціалізму. Початок сокольського руху на Закарпатті датується по-різному. В одних джерелах знаходимо дату 1918 рік, а інші подають 1919 рік. Ми вважаємо, що зародження розпочалося вже у 1918 році, а становлення відбулося у 1919 роках. Так у Берегові та Мукачеві сокольські організації були засновані в 1919 році. Наприкінці цього ж року "Сокол" виник і в Ужгороді. 20 листопада 1920 року була організована Сокольська Жупа Підкарпатської Русі. Її девізом стали слова: "Загляджувати сліди столітнього рабства і пригнічення з тою метою, щоб відкрити карпатдоросам нові шляхи до нового майбутнього".

До 1930 року було проведено 5 сокольських жупних з'їздів: 1921 рік – у Берегові, 1922 рік – у Хусті, 1924 рік – у Хусті, 1925 рік – в Ужгороді, 1928 рік – у Мукачеві. У 1930 році в Жупі нараховувалося 21 самостійна організація з відділеннями. Організаційно Сокольська Жупа Підкарпатської Русі входила до складу Чехословацького Сокола.

Проаналізовані матеріали та документи дають підстави стверджувати, що діяльність соколів виходить за межі суто спортивно-гімнастичного спрямування. Соціалізм прагнуло заповнити весь слов'янський духовно-культурний простір. Тому

не дивно, що ідея соколіства пропагувалася в численних сокольських промовах та лекціях. Лише з 1923 до 1928 років жупними вихованцями, соколами було виголошено 2762 промови і лекції.

Вечори – диспути, театральні імпрези, вистави лялькового театру, концерти і спортивні забави, прогулянки, публічні виступи з культурно-просвітницькими програмами, підготовчі курси для соколів новачків – це далеко не повний перелік форм організації життєтворчості закарпатських соколів.

Соколи мали свою бібліотеку, у фондах якої нарахувувалось 5164 книги. 5053 читачі з 1923 до 1928 років прочитали 15 853 книги. Зокрема, в 1928 році бібліотека отримала 923 сокольські журнали[5]. Найбільш улюблені серед соколів стали "Взлет соколиный", "Сокольський вісник", "Карпато-руський орел" (видавався у Мукачеві), "Воспитатель", "Руководитель", "Руководительница", "Сокольські беседи", "Весна", "Сокол", "Соколища", "Гимнастика", "Сіяніє", "Сокольські речі", "Вуток" та інші.

Діяти сокольські просвітницькі школи[6]. Окрім них у відділах організувалися жупні школи. Програма жупної школи включала 14 лекцій. Щорічна жупна школа готувала вихователів для роботи з соколами у відділах. Культурно-виховну роботу в жупі проводив жупний вихователь, який проходив 14 днів спеціальні курси в Празі. У відділах також проводилися просвітницькі курси 1 – 2 рази на рік з метою ознайомлення нових членів з сокольськими ідеями.

Кожен сокольський відділ мав свою програму дій, чітко określєне коло прав та обов'язків. Цікавим для нас в цьому плані видався культурно-освітній відділ сокольського товариства. Функціональні обов'язки розподілялися таким чином:

1. Вихователь.
2. Заступник вихователя.
3. Голова театральної секції.
4. Голова секції з організації лялькового театру.
5. Голова слов'янської секції.
6. Бібліотекар.
7. Голова протиалкогольної секції.
8. Архиваріус.
9. Хронікер.
10. Освідомитель о печаті.
11. Завідувач періодичними виданнями.
12. Завідувач санітарною частиною.
13. Завідувач організацією лекцій і кінодемонстрацій.

14. Представити жіночого зібрання (зборів) керівників.
15. Представник розпорядчої секції.
16. Секретар культурно-просвітницького відділу.

До товариства входила молодь різного віку та соціальної орієнтації. Про це засвідчують наведені нижче дані:

На 1.01.1936 року – 365 (ч. статі) – 202 (ж. статі) – 22 (військові повинні) = разом 589.

1.01.1937 р. – 352 (ч. статі) – 210 (ж. статі) – 20 (військові повинні) = разом 582.

За віковими особливостями

Роки народження	Кількість членів
1916 – 1918	20
1912 – 1915	80
1896 – 1911	298
1876 – 1895	171
до 1876	13
	разом 582

За національним складом:

Чехів – 511, словаків – 19, русинів – 26, великоросів – 16, українців – 3, поляків – 5, югославів – 1, інших слов'ян – 1[7].

3. Українські соколи між двома світовими війнами.

Активне гуртування українських соколів розпочалося в 1922 році у Подєбрадах. Об'єдналося 30 побратимів і 3 сестри. Їх кількість постійно зростала. У 1924 році сформувалася справжня українська організація в Подєбрадах з власною радою і своїм інструкторським відділом. У 1925 році оживився український сокольський гурток у Пршібрамі, що складався зі студентів гірничої академії. Пршібрамський гурток ввійшов членом рівним до складу української сокольської організації в Подєбрадах. Остання остаточно усамостворилася 7 лютого 1926 року як статутний Український Сокол в Подєбрадах. Під впливом організації VIII всесокольського здвигу в Празі 1926 року активізувалася діяльність українських соколів у Празі і Берні. 18 квітня 1926 року на делегатській нараді в Подєбрадах дійшло до створення Центрального Українського Сокольського Комітету, який висунув завдання – заснувати Союз українських сокольських організацій. Організованих українських соколів у Чехії на початку 1927 року нарахувувалось 69 осіб. "Союз Українських Сокольських Організацій в Чехії" проіснував до

1929 року. Його майно та функції перебрав "Український Сокол" в Подєбрадах.

Не дивлячись на ліквідацію Союзу, сокольська праця серед українців у Чехії не занепадала, а навпаки, створювалися нові товариства українських соколів в Градці Кральової, Ржевницях, Берні, Пардубицях. Під впливом українських соколів, що діяли у Чехії засновувалися Українські організації і в інших країнах, як наприклад Балкан (Вел Бечкерек) та особливо в Аргентині, куди переїхав один з найкращих Подєбрадських руховиків, побратим Шкеда.

Наприкінці 1931 року відбувся ініціативний з'їзд українського соколіства в Подєбрадах, а влітку 1932 року сформувався "Союз Українського Соколіського руху за кордоном". Його основне завдання полягало в поширенні соколіського руху поміж українцями на чужині. В своїй діяльності Союз спирався на власні соколіські гнізда, що були в Празі, Подєбрадах, Пардубицях, Ржевницях, Ліберці, Берні та інших містах. Соколіські гнізда впоряджали свої вирази, проводили культурно-виховну діяльність, дбали про приможення соколіської організації, допомагали Соколові - Батькові в справі викупу українського майдану у Львові, про презентацію українського соколіства серед чужинців.

Самою активною соколіською організацією аж до кінця 1932 року було подєбратьське гніздо. Пізніше провід еміграційного українського соколіства перейшов до членів Празького гнізда, яке було засноване ще 20 квітня 1924 року, а в 1936 році перетворилося в самостійне структурне товариство. В 1935 році в Празі для празьких українських соколів пройшли курси з ідеологічних питань розвитку соколіства. В празькому ж гнізді соколи розучували національні українські танці, ритмічні руханки[8].

До складу соколіських організацій входило $\frac{1}{4}$ русинів. Організації "Сокола" Закарпаття брали участь у з'їзді Російського Соколіства в 1931 році, Всесоколіському зльоті в 1932 році у Празі. 4 жовтня 1936 року була заснована організація "Російський Сокол". Основні положення товариства ґрунтувалися на засадах Чехословацького сокола, а виховною системою стала система Мирослава Тирша. Статут був написаний зі статуту Чехословацьких соколіських товариств, за винятком пунктів, що стосувалися мови і форми одягу.

У 1937 році Російський Сокол складався з двох організацій, що діяли в Ужгороді та Мухачеві. Всі інші організації відносились до Чехословацького Сокола.

Підсумовуючи скажемо: соколіство кінця XIX-го початку XX-го століття зіграло відчутну роль у становленні та розвитку молодіжного руху не тільки на Закарпатті, але однаковою мірою і в європейському масштабі. Ідеї соколіства пройшли випробування часом і нарешті трансформувалися в суспільно-політичні процеси сьогодення. Зокрема, ідея вибудування єдиного Європейського дому.

В статті "Про сільське соколіство" за 1937 рік читаємо: "Прекрасна соколіська ідея про фізичну і духовну досконалість та злиття слов'янства в одну потужну сім'ю для блага кожного із слов'янських народів і всього людства..."[9].

1. Молодая Русь.-1930.-№3-4.-С.12.
2. Русский Соколий вестник.-1932.- №1(31).-С.17.
3. Русский Соколий вестник.-1932.- №1(31).-С.6.
4. Там само.-С.7.
5. Взлет соколий.-Ужгород, 1937.- С.11.
6. Almanach Ceskoslovenskeho Sportovnoho Klubu.-Uzhorod, 1920-1930.-S.63.
7. Взлет соколий.-Ужгород, 1937.-С.12-13.
8. Наріжний Симон. Українська еміграція.-Прага, 1942.
9. Карпато-руссія досягнення.-Ужгород, 1930.-С.171-172.